4 stačiatikiškais palaidojimais, datuojamais XIX a. antrąja puse. Greta jo rasti 5 virduliai, virdulių, žvakidžių dalys ir kitokie sulūžę dirbiniai iš spalvotųjų metalų, datuotini XVIII a. pabaiga – XX a. pradžia ir sietini su dabartinės Bijutiškio bažnyčios žaibolaidžiu (užkasti duobėje prie žaibolaidžio jau po II Pasaulinio karo). Kituose šurfuose kultūrinio sluoksnio nerasta, tik velėnos sluoksnyje aptikti keli žiestos keramikos fragmentai, S formos čerpės fragmentas ir kelios vinys. Jie visi datuotini ne ankstesniu kaip XVIII a. pabaigos laikotarpiu. Šie pavieniai radiniai greičiausiai atsitiktinai buvę numesti ant žemės ir vėliau įminti į velėną. Altarijos kalnelyje rastas kultūrinis sluoksnis ir 1 keramikos fragmentas yra aiškiai ūkinės kilmės ir taip pat datuotini ne ankstesniu kaip XVIII a. laikotarpiu.

Remdamiesi archeologinių ir istorinių tyrimų rezultatais, galime teigti, kad pirmoji Bijutiškio bažnyčia buvo pastatyta tik XVIII a. pabaigoje visiškai tuščioje vietoje šalia dvaro. Kadangi jos fundatorius buvo vietos dvarininkas, kartais ji dar vadinta „koplyčia dvaro parke". Tuo tarpu ant Altarijos kalnelio tebuvę ūkinės paskirties pastatai (Dubingių altarijos palivarkas ir vėliau užusienis).

SURVEY ARCHAEOLOGICAL EXPLORATIONS IN BIJUTIŠKIS CHURCHYARD AND IN ALTARIJA HILL

In 2002 the explorations were carried out in the Bijutiškis churchyard (Molėtai district) and the Altarija hill. The area of 67 m^2 was explored. The Bijutiškis church was built at the end of the 18th century near the manor. In the charnel-house there were found 4 orthodox burials of the second part of the 19th century and stray finds belonging to the 18th century.

PAPARČIŲ DOMINIKONŲ VIENUOLYNAS

ALGIRDAS ŽALNIERIUS

Archeologiniai tyrinėjimai buvusioje Paparčių dominikonų vienuolyno teritorijoje buvo atliekami 2000 m. (žr. *ATL 2000 metais*, V., 2001, p. 153–155). Ruošiantis restauruoti vienintelius iš vienuolyno pastatų išlikusius pagrindinius vartus bei pastatyti naują varpinę, reikėjo nustatyti teritorijoje buvusius žemės paviršius, rasti vienuolyno bažnyčios šventoriaus tvoros, vartų, vienuolyno klauzūros ir Š korpuso ŠV kampo pamatų liekanas bei nustatyti jų planą. Tačiau ir gavus reikiamus duomenis apie ŠV vienuolyno dalies išplanavimą, liko neatsakytų klausimų, susijusių ir su vietos parinkimu naujai varpinei, ir tolesniu vienuolyno teritorijos tvarkymu. Archeologinių tyrinėjimų autoriui pasiūlius, buvo nutarta kreiptis į Kauno technologijos universiteto Statybos ir architektūros fakulteto vadovybę ir pakviesti dalyvauti buvusio Paparčių vienuolyno tvarkymo darbuose, pradiniame etape parengiant vienuolyno teritorijos sutvarkymo, eksponavimo ir pritaikymo visuomeninėms reikmėms projektą magistratūros diplominio darbo lygyje. 2001 m. spalio mėn. Paparčiuose įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo Kaišiadorių vicemeras, rajono vyr. architektas, paminklotvarkininkas, tarybos atstovai, Kauno technologijos universiteto

Statybos ir architektūros fakulteto Architektūros ir kraštotvarkos katedros vedėjas, profesorius, habil. daktaras J. Bučas ir katedros dėstytojai, Kauno KVAD teritorinio padalinio atstovai, Paparčių klebonas V. B. Sajeta, seniūnas B. Perednis. Susirinkime buvo aptarti iki 2001 m. rudens atlikti buvusio vienuolyno teritorijos tvarkymo darbai ir numatytos tolesnės perspektyvos.

Prof. J. Bučas pasiūlė Paparčiuose įkurti pirmą respublikoje rajono savivaldybei priklausantį archeologinį, istorinį ir landšaftinį draustinį, kuriam priklausytų ne tik buvęs vienuolynas, bet ir jį supanti teritorija su dviem piliakalniais, Žiežmaros upelio slėniu. Pritarus šiam pasiūlymui, buvo numatyta plati paruošiamųjų draustinio įkūrimo darbų programa: būsimos draustinio teritorijos ribų nustatymas, teritorijos zonavimas pagal išliekamąją ir paveldosauginę reikšmę, Paparčių kaimo statinių įvertinimas ir išliekamąją vertę turinčių apmatavimas, sociologiniai ir etnologiniai tyrimai, vienuolyno teritorijos topografinio plano parengimas ir archeologiniai vienuolyno tyrinėjimai.

Tyrinėta buvusio Paparčių vienuolyno pastatų komplekso teritorija užima apie 0,5 ha plotą ir yra ant aukšto kairiojo Žiežmaros upelio slėnio šlaito krašto. Buvusio vienuolyno pastatų komplekso vietoje žemės yra H_{abs} 115,50–117,36 m. XIX a. pabaigoje griaunant vienuolyno pastatų kompleksą, jų vietoje yra susidaręs apie 1,5 m aukščio, lyginant su aplinkiniu paviršiumi, pakilimas. Iš vienuolyno statinių išliko tik mūriniai vartai, o XIX a. pabaigoje nugriauti vienuolyno pastatai yra palaidoti po griuvenų sluoksniu, žemės paviršiuje matosi tik XVIII a. pristatytos vienuolyno bažnyčios koplyčios pamatų liekanos. Detalesni vienuolyno planai neišliko, turimuose XIX a. vidurio žemėtvarkos planuose pažymėtas tik scheminis vienuolyno pastatų išsidėstymas Be to, atskiruose planuose gana skirtingai parodytas ir paties vienuolyno pastatų planas.

Šiuo metu tyrinėtos teritorijos R dalyje stovi nenaudojami parapijos namai, nukentėję nuo gaisro, savaiminiais ir sodintais lapuočiais apaugusi R ir V teritorijos dalis.

Archeologinių tyrinėjimų metu buvo iškastos 33 įvairaus dydžio perkasos ir ištirtas 309 m^2 plotas. Kadangi archeologinių tyrinėjimų tikslas buvo nustatyti bent preliminarų vienuolyno pastatų planą, dėl labai didelės darbų apimties daugelyje perkasų kasta tik iki buvusio vienuolyno pastatų kiemo ir bažnyčios šventoriaus bei grindų paviršiaus, nukasant tik XIX a. pabaigoje griaunant vienuolyną supiltų griuvenų sluoksnį. Iki pirminio paviršiaus, nustatant visą susidariusį kultūrinio klodo storį, kasta tik atskirose perkasose arba jų dalyse. Tyrinėjant vienuolyno bažnyčią perkasos buvo kasamos prisitaikant prie gana sudėtingos barokinio pastato išlikusių sienų ir pamatų konfigūracijos ir stengiantis atidengti kuo mažesnį mūro plotą. Todėl dažnai atkasus pamatų ar sienų liekanas, nugriauto mūro viršus nebuvo nuvalomas, paliekant jį saugantį velėnos sluoksnį. Vienuolyno pastatų, nugriautų XIX a. pabaigoje, liekanas ir kiemo paviršių dengia iki 170 cm storio griuvenų sluoksnis. Kultūrinių sluoksnių klodo storis siekia iki 1,90 m.

Prieš pastatant vienuolyną, visoje tyrinėtoje vienuolyno teritorijoje virš pirminio žemės paviršiaus susiklostė 20–40 cm storio

tamsiai pilkas juodžemio sluoksnis. Radinių jame rasta tik 2000 m., tyrinėjant vienuolyno vartus. Tai smulkios XVII a. buitinės keramikos šukės. Vienuolyno pastatų teritorijoje radinių nerasta, o ir pagal savo sudėtį juodžemio sluoksnis labiau primena dirbamą ar mišką žemę. Nors iš istorinių šaltinių yra žinoma, kad vienuolyno fundatorius S. Beinortas vienuoliams padovanojo ir savo Paparčių dvarą su jame stovinčiais pastatais, bet iki pastatant dominikonų vienuolyną ten galėjo augti ir miškas. Tai patvirtins arba paneigs sluoksnyje rastų žiedadulkių ekspertizė, kurią atlieka Geologijos institutas.

Pirminio žemės paviršiaus, kurį sudaro gelsvas, labai drėgnas priemolis, absoliutus aukštis Š vienuolyno dalyje yra 113,40–114,02 m. Atrodytų, kad PV kryptimi paviršius kilo, nes čia jo H_{abs} 114,76–115,00 m. PR kryptimi pirminis paviršius leidosi, ir jo H_{abs} 113,90–114,03 m lygyje.

Vienuolyno bažnyčia buvo pastatyta vienuolyno pastatų komplekso V pusėje, 22,80 m į P nuo vienuolyno Š korpuso ŠV kampo. Bažnyčios ilgis nuo Š bokšto sienos iki absidos P galo yra apie 43,20 m (nerastas pats P absidos galas, esantis po asfaltuotu pravažiavimu). Bokštas yra prie Š bažnyčios sienos, jo plotis yra 7,80 m, atsikišęs nuo bažnyčios per 6 m. Bažnyčios išorinis ilgis yra 21,78–21,64 m, plotis – 14,97–15,01 m. Navos ilgis – 17,14 m, plotis – 11,41 m. Presbiterijos ilgis nuo bažnyčios P sienos yra apie 15,20 m, vidaus ilgis nuo bažnyčios navos P krašto – apie 16 m. Jos išorinis plotis – 11,15–11,22 m, vidaus – 7,75 m.

Nugriovus bažnyčią jos sienų liekanos nuo grindų išliko 40–70 cm aukštyje. Tik koplyčioje, jei jos grindų lygis atitinka bažnyčios, sienos galėjo išlikti iki 150–180 cm aukščio.

Bažnyčios grindys buvo išklotos kvadratinėmis pilko smiltainio plytomis, kurios pagal išlikusius atspaudus kalkių pagrinde buvo 43x43 ar 44x44 cm dydžio, nors rasta ir kvadratinėmis molinėmis plytelėmis išklotų grindų fragmentų. Bažnyčios grindys suklotos 115,31–115,46 m lygyje. Tyrinėjimų metu nepavyko nustatyti aiškesnio presbiterijos grindų lygio, rasti tik priemolio sluoksniai, esantys 115,20–115,48 m lygyje. Prie bažnyčios V sienos rasti vienuolyno vidinio koridoriaus pamatai. Koridorius ėjo išilgai V bažnyčios sienos, jo plotis yra 320 cm, grindys buvo išklotos molinėmis kvadratinėmis plytelėmis, esančiomis 115,14–115,18 m lygyje.

Tyrinėjimų metu apsiribota tik koplyčios plano pagrindinių matmenų ir buvusio šventoriaus lygio nustatymu. Pagal gautus tyrinėjimo duomenis koplyčia buvo pastatyta prie V bažnyčios sienos, 5,78 m į Š nuo jos PV kampo. Koplyčios planas buvo artimas kvadratui, plotis tarp P ir Š sienos yra 10,02 m, nuo V bažnyčios iki ŠV kampo – 9,52 m. Vidaus plotis tarp V bažnyčios sienos ir V koplyčios sienos yra 7,60 m, tarp P ir Š sienos – 7,44 m. Įėjimas į koplyčią buvo įrengtas prakirtus bažnyčios navos V sienos vidurinio lango nišą. Altorius greičiausiai buvo įrengtas prie V koplyčios sienos.

Vienuolyno bažnyčia buvo vienanavė, su bokštu Š gale, jos plotas kartu su koplyčia buvo apie 629 m^2. Presbiterija užima daugiau kaip trečdalį bažnyčios ilgio. Prie V bažnyčios šono XVIII a. buvo pristatyta koplyčia su laidojimo rūsiu. Viena palaidojimo kripta rasta PV bažnyčios navos kampe. Yra duomenų,

kad kriptos buvo įrengtos ir bažnyčios presbiterijoje. Šventoriaus paviršiaus aukštis prie bažnyčios bokšto yra 114,86–115,50 m, prie koplyčios – 115,65–115,75 m, presbiterijos P gale – 115,32–115,55 m lygyje.

Vienuolyno P korpusas yra pastatytas prie bažnyčios presbiterijos R sienos ir bažnyčios PR kampo. Korpuso P siena sumūryta jau stovint bažnyčios presbiterijos R sienai. Korpuso ilgis, pagal šiuo metu turimus tyrinėjimų duomenis, gali būti apie 53,40 m, plotis su P vidiniu koridoriumi – 15,50 m. P pusėje esančių patalpų plotis V korpuso dalyje yra 9,30 m, koridoriaus plotis – 3,20–3,25 m. Korpuso ilgis yra 42,40 m, užimamas plotas kartu su vidiniu koridoriumi – apie 655–660 m^2. Rastos tik dvi iš čia, kaip nurodo vienuolyno XIX a. inventorius, bent 6 buvusių pertvarinių sienų. Griaunant vienuolyną sienos išliko per 40–70 cm nuo grindų lygio, o R dalyje buvo nuardytos beveik iki grindų, ten kai kur išardyta ir dalis pamatų. V korpuso dalyje patalpose rastos grindys yra 115,11–115,34 m lygyje. Prie presbiterijos R sienos esančioje patalpoje grindys buvo išklotos paprastomis plytomis, visur kitur – kvadratinėmis molinėmis plytelėmis. Korpuso R dalyje rasti net 4 buvę grindų lygiai. PR pastato kampe, P sienoje rastas sieninės nišos fragmentas, kurio dugnas, esantis 114,40 m lygyje, yra išklotas kvadratinėmis grindų plytelėmis. Šis grindų lygis yra 65–90 cm žemiau, negu buvo paklotos grindys likusioje P korpuso dalyje. Galbūt toks žemas grindų lygis yra susijęs su šalia rastomis neaiškios paskirties pamatų liekanomis. Antros molinių plytelių grindys buvo paklotos 114,83 m lygyje, bet vėliau trečią kartą grindys buvo pakeltos per 20 cm, supylus smėlio sluoksnį ir išgrindus jį kvadratinėmis plytelėmis. Ketvirtos grindys R pastato gale buvo paklotos XIX a. Vienuolyno P vidaus koridoriaus grindys iš kvadratinių molinių plytelių buvo suklotos H_{abs} 115,14 m lygyje.

Šiame vienuolyno tyrinėjimų etape iki galo neišaiškintas P korpuso ryšys su vienuolyno R korpusu ir fligeliu. XIX a. vidurio planuose tarp P korpuso ir R fligelio pastatų parodytas įgilinimas. Tyrinėjimų metu paaiškėjo, kad šioje P korpuso dalyje sienos ir pamatai kai kur išardyti žemiau buvusio grindų ir žemės paviršiaus, todėl dėl didelių žemės kasimo darbų apimčių iki galo neaiškus liko vienuolyno R kampo planas. Ir nors už P korpuso R sienos rastas žemės sluoksnis, įvardijamas buvusio kiemo paviršiumi, šios dalies planas ateityje turės būti tikslinamas.

R fligelis buvo pastatytas prie vienuolyno R korpuso PR kampo, jo P dalis išsikiša nuo R korpuso P sienos į P apie 5,6 m. Tarp vienuolyno P korpuso ir R fligelio pastatų plane buvo anksčiau minėtas apie 9,6 m ilgio ir 5,6 m pločio įgilinimas. Fligelis buvo stačiakampis, jo ilgis – 17,11 m, plotis – apie 12,2 m, užėmė apie 208–209 m^2 plotą. Griaunant vienuolyną sienos buvo nuardytos iki grindų, o R siena – apie 50 cm žemiau grindų lygio. Patalpos vidus buvo išklotas plytomis, prie V sienos rastas išklotas 130 cm pločio lauko riedulių grindinys. Prie P sienos liekanų rasti du grindų lygiai. R patalpos dalyje yra iš plokštinių čerpių padarytas vandens nutekėjimo latakas. Greičiausiai čia buvo vienuolyno virtuvė. Įėjimas į virtuvę buvo patalpos ŠV kampe.

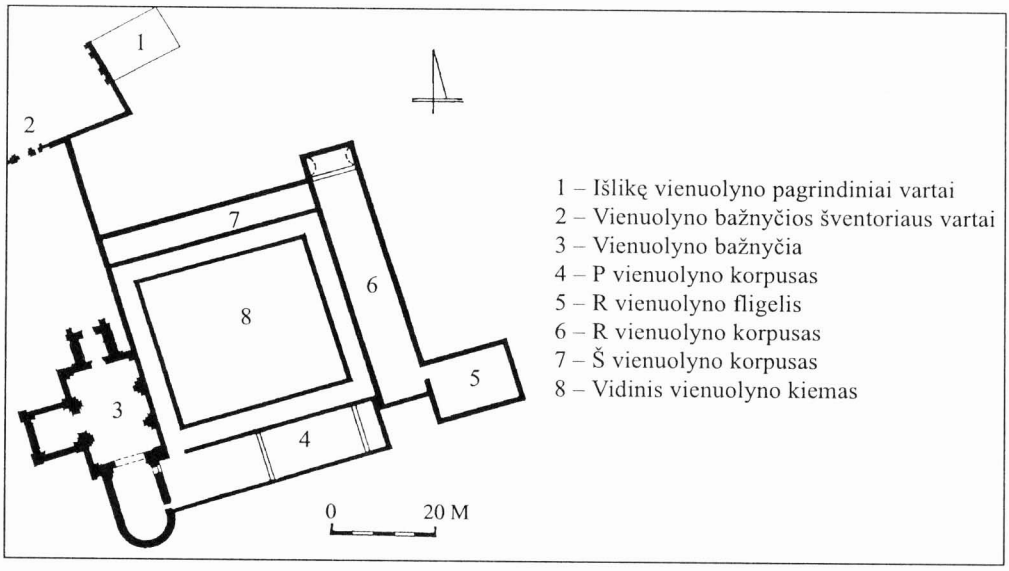

70 pav. Buvusio Paparčių dominikonų vienuolyno planas archeologinių tyrinėjimų duomenimis. *A. Žalnieriaus, E. Isevičiaus brėž.*
Fig. 70. Plan of the former Paparčių Dominikonai monastery according to the data of the archaeological explorations.

Kiemo paviršius R fligelio pusėje yra 114,15 m, o P pusėje – 114,60 m lygyje. Čia į Žiežmaros slėnį besileidžiantis šlaitas išklotas plokščiais stambiais lauko rieduliais.

Vienuolyno R korpusas yra 50,40 m ilgio ir 14,72 m pločio. Š jo gale stovėjo 10,60 cm pločio rizalitas, išsikišantis per 4 m į Š nuo vienuolyno Š korpuso plokštumos. Bendras korpuso plotas yra apie 687–690 m^2. Jame esančių patalpų dydis rastas tik jo P gale ir Š rizalite. P gale patalpos plotis yra 8,45 m, V jos pusėje esantis vidaus koridorius yra 3,16 m pločio. Tiek patalpa, tiek koridorius buvo išklotas kvadratinėmis molinėmis plytelėmis, jų H_{abs} 114,92 m. Sienos išliko 30–90 cm lygyje nuo grindų. Korpuso P gale galėjo būti įrengtas rūsys, nes korpuso ir fligelio sienų PR kampe rasta segmentine sąrama perdengta anga ir šalia esantys kultūriniai sluoksniai rodytų, kad čia galėjo būti įrengtas įėjimas į rūsį. Š rizalite buvo rastos dvi patalpos. Galinė turėjo 3,5 m pločio rūsį, perdengtą pusės plytos storio cilindriniu skliautu.

Kiemo paviršius korpuso R pusėje, prie korpuso ir fligelio kampo yra 114,80 m lygyje, į Š paviršius leidžiasi ir ties Š rizalito galu yra 114,09–114,52 m lygyje. Čia buvo rasti lauko riedulių grindiniai ar nuolajos, o prie E sienos – vandens nutekėjimo latakas.

Š korpuso ŠV kampas ir Š sienos buvęs vandens latakas buvo atkastas 2000 m. tyrinėjimų metu. Dabartinis žemės paviršius Š korpuso vietoje nelygus, V dalyje jo H_{abs}

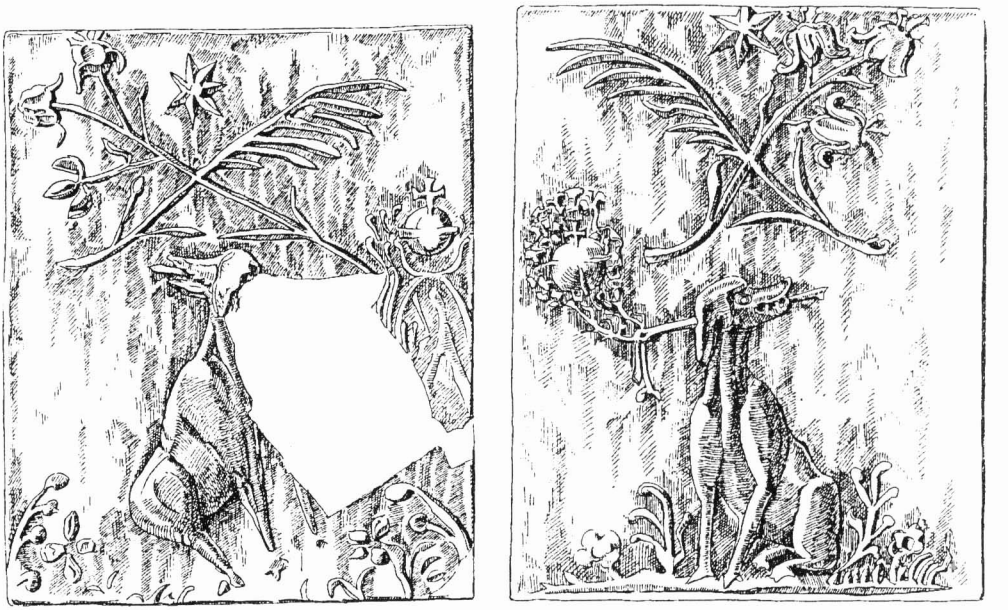

71 pav. Vienuolyno kokliai su dominikonų simbolika.
Fig. 71. Tiles of the monastery with the Dominicans' symbols.

115,50 m, centrinėje dalyje – 114,66 m, R – 115,70 m. Čia yra iškastas ir naudojamas šulinys, auga savaime išaugę 30–40 metų klevai.

Vienuolyno Š korpusas yra 41,20 m ilgio ir 11,20 m pločio kartu su Š vidiniu koridoriumi, jo plotas yra apie 460 m^2. Jo Š pusės patalpų plotis buvo 495–500 cm. P pusėje buvęs vidaus koridorius buvo 320 cm pločio. Griaunant vienuolyną sienos nuardytos iki grindų lygio, o centrinėje dalyje išardyta ir dalis pamatų. Tiek pagrindinių patalpų, tiek koridoriaus grindys buvo išklotos kvadratinėmis molinėmis plytelėmis.

Vienuolyno vidaus kiemas yra artimo kvadratui stačiakampio formos, jo R kraštinės ilgis yra 28,80 m, P – 32,10 m, o bendras plotas – apie 924 m^2. Buvęs kiemo paviršius yra H_{abs} 114,60–115,05 m lygyje. Vienuolyno vidinis kiemas buvo negrįstas arba lauko riedulių grindinys buvo išardytas griaunant vienuolyną, nes jo liekanos buvo rastos tik prie V vienuolyno vidaus koridoriaus R sienos. Vienuolyno išorėje lauko riedulių nuolajos ir išgrįsti vandens nutekėjimo grioviai rasti prie Š, R korpusų ir R fligelio.

XVII a. viduryje Paparčiuose buvo pastatytas klasikinis, konvento tipo dominikonų vienuolynas su trimis korpusais, vidiniu kiemu ir jį supančiu vidiniu koridoriumi bei bažnyčia, stovėjusia prie V vienuolyno pastatų komplekso šono (70 pav.). Vienuolyno pastatai užėmė apie 2130 m^2, vidinis kiemas –

924 m², bažnyčia – 629 m² plotą. Visas vienuolyno kompleksas užima apie 3685 m² plotą. Pagal šiuo metu turimus tyrinėjimų duomenis, Š ir P vienuolyno korpusuose rūsių nebuvo. Viena rūsio patalpa rasta R vienuolyno korpuso Š gale, jų šiame korpuse galėjo būti ir daugiau. Vienuolyno pirmo aukšto didesnės dalies patalpų ir vidaus koridoriaus grindys buvo išklotos kvadratinėmis molinėmis plytelėmis. Paprastomis plytomis išgrįsta prie bažnyčios presbiterijos R šono buvusi zakristija ir R fligelyje buvusi vienuolyno virtuvė.

Didesnę radinių dalį sudaro vienuolyno pastatų liekanas užpylusiame griuvenų sluoksnyje rasti ir atsitiktinai į jį patekę nedideli XVII–XIX a. plokštinių koklių ir buitinės keramikos fragmentai. Prie išskirtinių radinių galima priskirti žaliai glazūruotus, puoštus dominikonų simbolika XVII a. antrosios pusės koklius (71 pav.).

Archeologiniai tyrinėjimų duomenys leidžia susidaryti tik patį bendriausią vienuolyno pastatų komplekso statybos, jo architektūros ir raidos vaizdą.

PAPARČIŲ DOMINIKONAI
MONASTERY

In 2002 in the territory of Paparčių monastery, the area of 309 m² was explored. During the exploration the location of the buildings built in the territory of the monastery was established as well as the stages of construction and reconstruction works of the church. There were detected finds dated to the 17th–19th centuries.